

Частина 1. Поняття естетичного режиму

Попри те, що всі чули заклики, що не треба змішувати мистецтво і політику, сам лозунг чи теза, що «мистецтво є поза політикою» є політичним. Насамперед можна навести таку показову цитату одного з визначних британських поетів-романтиків початку XIX ст. Персі Шеллі: *«Поети є невизнаними законотворцями світу»*. Або розвиваючи цю тезу, вже в XX столітті, відомий італійський поет Унгаретті стверджував, що основа поезії – порушувати всі закони. Так, в інтерв'ю про П. Пазоліні та про постійне порушення ним «усталеного» в своїй творчості, він наголошував: *«Я поет – саме тому я починаю порушувати закони в момент, як починаю складати вірші»*.

Мистецтво завжди відповідає на виклики доби, на політичні або соціальні події. Мистецький твір пов'язаний з тим, що відбувається «зараз» в момент його творення чи/та рецепції. Говорячи про мистецький твір та мистецьке висловлювання, ми маємо говорити й про естетичний вимір.

Естетичний потенціал мистецтва лежить в основі його політичного залучення. Впродовж людської історії існували різні способи поєднання й співіснування мистецтва та політики (або мистецького та політичного). Відомий французький філософ та культуролог Жак Рансьє (*Jacques Rancière*) стверджує, що естетика не є дисципліною, як її часто визначають, але радше **«режимом ідентифікації мистецтва»**, тобто певним способом, в який мистецтво визначається як саме мистецтво в специфічних історичному та соціальному контекстах (*Rancière J., (2004), The Politics of Aesthetics, p.23*). Отже, мистецтво ніколи не існує як просто щось відсторонене, проте завжди є залежним від того, як воно сприймається в різні епохи та за різних режимів.

Жак Рансьє виділяє три такі основні режими. Всі ці три режими пояснюють, як протиставлені та взаємодіють мистецтво, мистецькі твори й жанри з реальністю,

повсякденним життям й практиками (насамперед – політичними). Отже, в хронологічному порядку можна виділити:

- **Етичний режим зображень** Платона визначає мистецький твір як плинну та принципово не-істинну репрезентацію реального;
- **Поетичний режим** визначає, що основними у мистецькому творі є репрезентація краси та імітація (точне відображення реального чи ідеального);
- **Естетичний режим** руйнує бар'єр, встановлений двома попередніми режимами, між мистецькими практиками та соціально-політичною сферою, говорить про (взаємну) залученість мистецтва з політикою, суспільством та ідеологіями. (*Ibid.*)

«Естетичний режим» за Жаком Рансьє принципово відмінний від режиму етичного та режиму поетичного, які раніше, в попередні епохи, визначали та характеризували мистецтво. Більше того, фактично від початку Нового часу ми існуємо в парадигмі естетичних, а не просто етичних та/чи поетичних режимів, отже мистецьке та соціально-політичне є нерозривно пов'язаним.

У широкому сенсі зараз можна говорити, що мистецтво як таке є одним із способів існування політичного дискурсу або дискурсу влади. Відповідно, багато нових ідей, щодо того, якими мають бути світ й суспільство, людські стосунки та відносини, як вони трансформуються й змінюються, артикулюються найперше в мистецтві та мистецьких течіях, й лише потім в соціально-політичних рухах, що добре видно з розвитку мистецтва кінця XIX – початку XX ст., наприклад, поставання та розвитку авангарду.

Частина 2. Мистецтво на замовлення: можливість чи загроза?

Коли ми говоримо про політику та мистецтво, то в центрі завжди стоїть постать митця та його свободи творчості. Мистецтво вимагає для художника простору творити, але тут важливо враховувати й контекст. У нас завжди є запит аудиторії й завжди є замовники, чи то в формі державних інституцій та державного субсидіювання, чи у формі меценатів або приватних замовників. Відповідно, митець є залежним від цього контексту та запиту замовника, того «хто дає гроші». Та водночас залежним від запиту аудиторії, хоч і можна навести багато прикладів, де

митці «випереджали свій час», йшли проти запиту аудиторії, шокували її. Проте весь час наявним є постійне розуміння митцем того, якою буде рецепція його твору чи висловлювання.

З боку замовників, особливо коли говоримо про державні фонди й інституції, то завжди є (свідомий) вибір кому й на що давати гроші чи субсидії. Наприклад, які саме театри, музеї, проекти чи експозиції отримують фінансування кожен рік. Отже, фактично можемо говорити про наявність державної політики щодо фінансування та субсидіювання мистецьких та культурних проектів у більшості сучасних держав світу. Така сама логіка працює й щодо приватних фондів й меценатів.

Цікавою, наприклад, є ситуація з підтримкою сучасних (візуальних) мистецьких проектів в Україні Фондом Пінчука. На сьогодні, майже всі «учасники» цієї сцени, якщо не всі сучасні художники й митці, отримували гранти від Фонду в той чи інший момент кар'єри, особливо на початку. Цей приклад наведено не для того, щоб говорити про ту чи іншу оцінку такої ситуації, її правильність, або наявність певного цензурування, але для ілюстрації того, яким чином відбувається легітимація певних компаній-спонсорів (меценатів) та нормалізація певних стосунків з меценатами (тобто, «всі це роблять, тож це є нормальне», «так прийнято» тощо). У схожий спосіб працює й легітимація та нормалізація різних аспектів державної політики чи пропаганди, ідей, практик чи інституцій.

Отже, на моменті запиту чи замовлення (мистецького продукту чи твору) завжди існує такий політичний контекст, навіть коли митець свідомо намагається «утриматись», зберегти нейтралітет щодо нього чи запитів аудиторії або замовників. Бо власне його (митця) існування «поза» таким контекстом вже є політичним висловлюванням та свідомою позицією щодо цього контексту. Наприклад, це може бути усвідомлене рішення не брати гроші в певних меценатів або інституцій, не долучатись до певних мистецьких проектів, не використовувати державне фінансування або не задовольняти (чи свідомо шокувати) очікування аудиторії.

Частина 3. Мистецтво як агент змін

Окремо поряд з питанням замовників стоять питання аудиторії та питання митців. Ми не можемо дивитись на митців виключно як не ідеальних людей, які думають виключно про високе. Дуже часто це люди, які розуміють мистецтво і як бізнес, і як можливість себе реалізувати, й відповідно діють. Так, наслідком цього можуть бути випадки самоцензурування, що відбивають політичну ситуацію. Наприклад, для багатьох митців, які гастролюють, часто важливим є питання куди поїхати або навпаки не їхати на гастролі. Відповідно, людина може залежно від цього говорити чи не говорити певні речі в інтерв'ю. Або часто в Україні вибір того, якою мовою робити мистецький/культурний продукт, – наприклад якою мовою знімати фільм чи серіал, – залежить від того, для якого ринку або аудиторії він знімається, чи можна його потім продати кудись ще (тобто, на які ще, крім суто українських аудиторій та ринків). Відповідно, такий вибір кожен раз є насамперед політичним, а не суто мистецьким вибором.

З іншого боку, ми не можемо дивитись на мистецтво виключно як на «високе» мистецтво (англ.: *highbrow art / culture*). Мистецтво й культура як такі є набагато ширшими феноменами, які включають в себе як так звані «високі жанри», так і масову та популярну культуру, такі собі «видовища для натовпу» або так звані «низькі жанри» (англ.: *lowbrow art / culture*). Наприклад, кожен раз має здійснюватись вибір держави або меценатів, на що саме давати гроші: на «високі жанри», або на те, що дасть найбільшу віддачу, бо звичайно, якщо смаки аудиторії не виховувати, то попит на розважальні жанри буде найбільшим. Отже, такий постійний вибір так само є політичним рішенням, що в свою чергу впливає на соціальну та політичну ситуацію в країні. Відповідно, мистецтво та культура можуть бути агентами змін.

Окремо постає питання виховання та просвітництва. Чи має держава та/або інституції освіти вводити спеціальні класи чи факультативи з історії мистецтва та культури в загальноосвітніх школах, щоб підвищити рівень культурної й мистецької обізнаності населення назагал. Зараз вже є напрочуд позитивний досвід Франції щодо впровадження таких факультативів від середини 80-х років XX ст.

Чи завжди мистецтво та культура є агентами змін? Культурний продукт – книжка, пісня, серіал чи вистава – вводять в суспільний дискурс певну тему, актуалізують проблему, привертають увагу до неї, ініціюють її обговорення. Так, наприклад, протягом останнього року в київських театрах вийшло кілька вистав, присвячених проблемі булінгу в школах. Потенційно, мистецтво й митці виступають як агенти змін соціального та політичного порядку, правил, відносин, цінностей, ідеологій та ідей; або ж сприяють їх легітимації та нормалізації (закріпленню). Водночас, мистецтво, митці чи мистецькі твори можуть як легітимізувати існуючий порядок, так і підривати його.

Рекомендована література та джерела

1. Murray, Edelman (1996). «From Art to Politics: How Artistic Creations Shape Political Conceptions». University of Chicago Press. Одна з фундаментальних книжок про зв'язок політики та мистецтва. Елдермен в деталях обговорює їх взаємовпливи й нерозривність. Також увага приділяється тому, як мистецтво може сприяти або заважати розвитку розмаїття та демократії.
2. Ланюк, Євген (2017). «Політика і мистецтво: історичний взаємозв'язок». Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
3. Також, ось його півторогодинна лекція за темою: <https://m.youtube.com/watch?v=OFrQrj3u0VM>
4. Eli Anapur «The Strong Relation Between Art and Politics» // Widewalls blog/project <https://www.widewalls.ch/art-and-politics/> Стаття є гарним введенням в проблематику. Основні аргументи викладені стисло й структуровано, легкою мовою та з прикладами.
5. Гілен П., і Ляйстер Т. (2018). «Культура в підмурках громадянського суспільства. Харків: IST Publishing». Збірка містить два есе, перше більш теоретичне, у другому автори наводять та обговорюють два кейси мистецьких проєктів.
6. Hito, Steyerl (2010). «Politics of Art: Contemporary Art and the Transition to Post-Democracy» // e-flux Journal, # 21, 2010 <https://www.e-flux.com/journal/21/67696/politics-of-art-contemporary-art-and-the-transition-to-post-democracy/>

7. Доволі дискусійна стаття, в якій авторка критикує *неоліберальне* сучасне мистецтво. Тим не менш, ця стаття й досі є показовою щодо дебатів навколо сучасного мистецтва та є гарною ілюстрацією наявного дискурсу.
8. Badiou A., (2004). «Fifteen Theses on Contemporary Art». Lacanian Ink, no. 23, pp.100-19. Вартий уваги дещо провокаційний текст одного з найвизначніших сучасних французьких філософів.
9. Frank, Möller (2016). «Politics and Art» / Oxford Handbooks Online. Subject: Political Science, Comparative Politics, Political Theory. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935307.001.0001/oxfordhb-9780199935307-e-13>
10. Ще один текст, який є «вступом до проблематики». Написаний як енциклопедична стаття і є достатньо науковим. З нього можна почати.
11. Політичне мистецтво. Добірка зображень. <http://artukraine.com.ua/tag/political-art>
12. Max, Harris (2017). «Five Ways of Seeing the Relationship Between Art and Politics – In a Time of Trump» <https://medium.com/@mdnharris/five-ways-of-seeing-the-relationship-between-art-and-politics-in-a-time-of-trump-568a8bb94d65>
13. Ще один авторський блог від одного з мистецьких та політичних активістів. Знов таки, дає уявлення про поточні дебати, хоч і є дискусійним.
14. Irfan Nihan Demirel, Osman Altintas (2012). «Relationship Between Art and Politics» // Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 51, Pages 444-448. (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812033241>) Насамперед стаття цікава тим, що обговорює результати інтерв'ю з представниками громадськості щодо зв'язків мистецтва та політики. Стаття у вільному доступі.